

Міністерство освіти і науки України
Рівненський державний гуманітарний університет
Історико-соціологічний факультет
Кафедра політології і соціології

СИСТЕМА БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ
ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ
У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1946-2006 рр.)

Матеріали регіональної науково-практичної
конференції

*Присвячена 60-й річниці початку
Холодної війни між Сходом і Заходом*

Рівне – 2008

УДК 327.1946/2006”
ББК 66/07
С 40

Система безпеки в країнах Центральної і Східної Європи післявоєнного періоду (1946-2006 рр.): Збірник наукових праць. – Рівне: РДГУ, 2008. – 228 с.

Голова редакційної колегії:

Постоловський Р.М. – завідувач кафедри всесвітньої історії, професор, кандидат історичних наук, ректор РДГУ.

Редакційна колегія:

Терешко Ю.М. – завідувач кафедри політології і соціології, доцент кандидат історичних наук (відповідальний редактор);

Шеретюк В.М. – декан історико-соціологічного факультету, доцент кафедри історії України, кандидат історичних наук;

Гон М.М. – доцент кафедри всесвітньої історії, кандидат політичних наук;

Жилюк С.І. – завідувач кафедри політичних наук РДГУ, професор, доктор історичних наук;

Ткаченко Г.І. – завідувач кафедри політології, соціології та права НУВГП, доцент кандидат політичних наук;

Трофимович В.В. – завідувач кафедри історії Національного університету „Острозька академія”, професор, доктор історичних наук;

Черній А.Л. – доцент кафедри політичних наук, кандидат політичних наук;

Христюк Т.А. – доцент кафедри політології і соціології, кандидат історичних наук.

Рецензенти:

Троян С.С. – завідувач кафедри міжнародних відносин і країнознавства РІС КСУ, професор, доктор історичних наук;

Тихомирова Є.Б. – завідувач кафедри міжнародної інформації РІС КСУ, професор, доктор політичних наук.

Адреса редакційної колегії: м. Рівне, 33027, вул. Остафова 29, історико-соціологічний факультет, кафедра політології і соціології, кабінет № 410.

Рекомендовано до друку Вченою радою Рівненського державного гуманітарного університету у. Протокол № 5 від 29 грудня 2006 року.

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей. Думки авторів статей з позицією редколегії можуть не співпадати.

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2007.

I. АНТИТОТАЛИТАРНІ РУХИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ 50-80 рр. XX ст.

УДК 341.238:94(437)

Терешко Ю. М.
к. і. н, доц. кафедри
політології і соціології РДГУ

ПРИЧИНИ ПРИДУШЕННЯ „ПРАЗЬКОЇ ВЕСНИ” ТА ОКУПАЦІЯ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ 1968 РОКУ ВІЙСЬКАМИ КРАЇН-ЧЛЕНІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ВАРШАВСЬКОГО ДОГОВОРУ (ОВД)

В истории мирового социализма „Пражская весна” 1968 г. занимает особое место. Оценки этого исторического явления за короткое время изменились круто – от „ползучей контрреволюции” до мирной демократической революции. Парадокс – процесс реформ, начатый коммунистами, с энтузиазмом поддержанный широкими массами населения, был через 8 месяцев подавлен военной силой тоже коммунистами, стоявшими у власти в соседних государствах-союзниках ЧССР по Варшавскому договору (ОВД). Идеи „Пражской весны” были раздавлены советскими танками и преданы забвению, но в решающей степени повлияли на зарождение идей анти тоталитарных массовых движений и революций, приведших в конце 80-х гг. к мирной смене общественного строя в бывших социалистических странах.

*В. Л. Мусатов
О „Пражской весне” 1968 г. [16, с.151].*

Метою цієї статті є встановлення справжніх і невідомих донедавна причин неприхованої військової агресії країн-членів ОВД проти свого військово-політичного союзника – соціалістичної Чехословаччини.

Історіографія проблеми. При підготовці статті, як видно із списку використаної літератури, автор орієнтувався, у першу чергу, на новітні наукові дослідження передусім об’єктивних і критично налаштованих сучасних російських істориків-дослідників: М.Латиша [11,12,13], В.Волкова [4], В.Мусатова [16], Л.Шкарєнкова [24], А.Стикаліна [19] та ін. Корисною і цікавою виявилась невідома раніше інформація і оприлюднені секретні документи, викладені у роботах

російських публіцистів – „кремленологів” поствоєнної доби Д.Волкогорова [5], О.Клепикової, В.Соловйова [9], А.Куранова [10], Ю.Борева [1] та ін. У значно меншій мірі використовувались сучасні роботи російських догматиків-імперіалістів А.Майорова [14], А.Абакумова [29]. Александр Абакумов у своїй обширній статті „Август 1968? – Извиняться не за что !!!”, у стилі сталінсько-гебелівської пропаганди, звинувачує весь народ Чехословаччини і особливо чехів періоду Празької весни у антикомунізм і русофобію. На його думку, це свідчить про неповноцінність і ущербність чеської нації (нагадує людиноненависницьку расову теорію націонал-соціалістів А.Гітлера і А.Розенберга – прим. автора). Без коментарів варто навести слова сучасного великоросійського шовініста: „Даже если б Прага не была вассалом Москвы (швидше безправним кріпаком – прим. автора), то адекватными летом 1968 г. представлялись **любые** ответные (на чешские оскорбления России) акции Руси” [29, Р.1-4].

У даній статті представлені свідчення чехословацьких політичних лідерів очевидців подій (словаків О.Дубчека, В.Біляка, чехів В.Гавела, П.Пітгарта [18], О.Шика, З.Млинаржа, В.Прхліка), а також партійних лідерів країн-членів ОВД Л.Брежнєва, М.Косигіна, В.Ульбріхта, В.Гомулки, Я.Кадара.

Величезний масив аналітичної інформації, документальних доказів містять фундаментальні роботи чехів І.Валенти [3], В.Гавела [6], З.Млинаржа [15], О.Шика [23], американізованого румунського історика В.Тисменяну [22], росіянина М.Латиша [11,12,13], українців Є.Пугача, С.Страшнюка [17]. Над даною тематикою в Україні активно також працюють Постоловський Р.М., Вовканич І.І., Віднянський С. В., Мортук С., Терешко Ю. М. [20] та ін.

Фрагментарно використано англомовні джерела, зокрема праці Д.Флойда [26], Г.Моргентау [28], Г.Кана [27] та англомовний Інтернет портал „Central Europe Online ” [30].

Характеризуючи комуністичний режим А.Новотного, який існував упродовж 1954-1967 рр., необхідно зазначити, що Чехословаччина стала чи не останньою радянською кратною – сателітом СРСР, де лише наприкінці 1956 р. були припинені масові політичні репресії. Причому репресії продовжувались навіть тоді, коли в Москві, на відомому XX з’їзді КПРС М.Хрущов оприлюднив таємну доповідь про культ особи і визнав незаконними і злочинними масові чистки, щоправда, лише ті, які стосувались партапарату – часів правління Сталіна. Сам лідер компартії ЧСР А.Новотний був типовим представником радянської партноменклатури: інтелектуально обмежений, мстивий, професійно недієздатний, проте готовий виконувати будь-які накази Кремля. Навіть близькі до нього партійці між собою називали „лідера” КПЧ „войовнича посередність” [2, С.13]. Цілковитий прах третьої п’ятирічки і відсутність позитивних

перспектив в економіці пришвидшили соціально-економічну кризу і викликали жваві дискусії, як серед партократів та фахівців-економістів, так і серед представників творчої інтелігенції, письменників, студентської молоді.

Російський вчений, доктор економічних наук В.Ф.Терехов, свідок „Празьких подій” 1968 р., змалював А.Новотного як генсека (насправді перший секретар – прим. автора) ЦК КПЧ і Президента ЧССР, який повністю втратив авторитет у партії, а в суспільстві ріс протест проти його політики. У цій ситуації здорові сили у КПЧ виступили з ініціативою докорінної перебудови суспільних відносин, тієї перебудови, яка отримала назву „Празька весна” і „соціалізм з людським обличчям”. У грудні 1967 р. розпочався пленум ЦК КПЧ, який дав перший поштовх майбутнім перетворенням. На початку 1968 р. був знятий з партійної посади першого секретаря А.Новотний. На його місце було обрано словака (причому вперше за всю історію післявоєнної ЧССР – прим. автора) А.Дубчека. Через півгодини йому надійшла вітальна телеграма від Л.Брежнєва. Цікаво, що у 1964 р., коли після відставки М.Хрущова, на „трон” сів Брежнєв, найдовше всіх вагався і відтягував поздоровлення саме Новотний. Пізніше Брежнєв скаже про зміну керівництва КПЧ сакраментальну фразу „Це ваша справа”. Ця фраза стане лозунгом чеських реформаторів [21, с. 215].

Останнє твердження В.Терехова не відповідає об’єктивній дійсності, що склалась вже в перші місяці 1968 р. у Чехословаччині. По-перше, Брежнєв ніколи не дозволяв своїм чехословацьким друзям-комуністам самостійно провадити будь-які політичні чи соціальні реформи демократичного характеру. Радянський лідер категорично відкидав будь-які спроби лібералізації у політичній системі, якщо навіть ініціатива виходила з лав компартії. По-друге, перебуваючи у Празі 8-9 грудня 1967 р., Л.Брежнєв мав численні зустрічі з чехословацькими вищими партфункціонерами і, судячи з документальних свідчень, зрозумів лише, що Новотному протистоять такі ж як і він інтригани-партократи, котрі прагнуть влади, яку старіючий лідер КПЧ втримати не зможе. Звідси небажання кремлівського керманіча втручатися у внутрішній партійний конфлікт.

І тому, можливий прихід на посаду 1-го секретаря компартії ЧССР А.Дубчека, радянське керівництво сприйняло спокійно, оскільки справедливо вважало його обережним прагматиком і передбачуваним реалістом. З ним пов’язували надії врегулювати напружені міжнаціональні відносини Чехії і Словаччини, які ускладнились при Новотному. Нарешті, його рахували політиком, дружньо налаштованого до СРСР, де він провів молодість і вчився. Його вважали перехідною фігурою і легко керованим політичним діячем [4 с. 163].

Подальші події частково підтвердили правильність позиції і оцінки Москви відносно новообраного лідера КПЧ. А.Дубчек дійсно не був реформатором, швидше центристом, котрий опинився між двох вогнів. З одного боку, на нього тиснули справжні комуністи-реформатори (І.Гаек, Ф.Крігель, О.Шик, В.Прхлік, Й.Павел, Ч.Цісарж, Славік Шімон, О.Чернік та ін.), котрі прагнули послідовних демократичних змін на користь національних інтересів і зміцнення державного суверенітету. З іншого – партійні ортодокси сталінського набору (В.Біляк, А.Капек, Гендріх, Д.Кольдер, А.Новотний) вимагали зупинити будь-яку лібералізацію політичної системи і припинити будь-яке вільнодумство як в суспільстві, так і в партії. У той час, коли не до кінця радянізоване чехословацьке суспільство потребувало і вимагало негайних якісних політичних, соціально-економічних змін, А.Дубчек, фактично, плив за течією (як це повторилось з президентами М.Грушевським, М.Горбачовим, Л.Кравчуком і є реальна небезпека повторення з В.Ющенком – прим. автора). Як правильно міркували кремлівські партократи, чехословацький партійний лідер був неспроможним продукувати, тим більше реалізувати нові ліберальні ідеї чи реформи, залишаючись упродовж всієї „Празької весни” заручником ситуації. Проте радянські лідери прорахувались у своїх прогнозах відносно можливостей чеських і словацьких сталіністів втримати владу і політичну ситуацію у своїх руках. Поки нове керівництво ділило портфелі і сфери впливу КПЧ, не маючи чіткої програми дій навіть на найближчу перспективу, ініціатива поступово, а іноді швидко переходила в руки опозиційно налаштованих до сталінізму і казенного комунізму політичних сил і громадських організацій.

На основі доступних матеріалів впевнено можна зробити висновок, що рушійними силами „Празької весни” були не лідери КПЧ і навіть не прогресивно мислячі урядовці. Літератори, науковці, викладачі, студентська молодь, колишні політв’язні через незалежні ЗМІ змушували партократів і уряд змінюватись і відчувати високу відповідальність за долю країни і народу.

Влучну характеристику А.Дубчеку і комуністичним партфункціонерам, які пізніше „скромно” називали себе лідерами „Празької весни”, дав всесвітньовідомий правозахисник і колишній Президент ЧСФР (пізніше Чеської Республіки – прим. автора) В.Гавел: *„Вони постійно жили у стані легкої шизофренії: вони симпатизували цьому суспільному підйому і одночасно боялись його, спіраючись на нього хотіли негайно його затормозити. Вони плентались за подіями, а не спрямовували їх... Суспільство могло обійтись і без їх допомоги. Небезпека була у тому, що керівництво, не маючи найменшого уявлення про те, що насправді відбувається, не уявляло собі, як це захистити. Будучи у полоні власних ілюзій, вони вмовляли себе, що їм якось вдасться*

пояснити це радянському керівництву, що вони щось їм пообіцяють і тим самим заспокоять їх” [6, с. 100].

Цю ж позицію поділяє колишній головний редактор радикально-прогресивного щотижневика „Літерарні новини”, а з 1996 р. – голова першого Сенату ЧР Петр Пітгарт: „Нове керівництво КПЧ саме по собі не виступило з жодною ініціативою розвитку суспільства. Весь процес перетворень ставав некерованийий. А комуністи-реформатори грали у цьому процесі лише допоміжну роль... Весь соціалізм з людським обличчям, назву якому дав хтось із західних журналістів, був вигадкою (відмазкою) керівництва КПЧ, котре постійно бігло за настроями громадськості, весь час відстаючи від них, і своєю квітневою „Програмою дій” намагалось створити ілюзію, що воно нібито стоїть на чолі подій, дає їм імпульс, ідеологію.” А. Дубчек не був конфліктним, не використовував репресій, не походив на примітивних убогих партюкратів. І за все це люди його полюбили, сприймали як героя [18, с. 3].

З іншого боку, у демократичній Європі поширена зовсім інша, хибно оптимістична точка зору відносно ролі А.Дубчека у подіях 1968 р. Інтернет портал *European Network // Central Europe Online* розмістив у 1999 р. велику аналітичну статтю „*The Prague Spring*” („Празька весна”), де невідомий дослідник-аналітик стверджує, що реформи Дубчека почались негайно з реабілітації жертв комуністичного терору 1948-1955 рр. (насправді політичні репресії тривали до 1956 р. включно – прим. автора). Його уряд (насправді більш прогресивний уряд О.Черніка – прим. автора) розробив „Програму дій”, яка була спрямована на повернення демократичного соціалізму періоду 1945-1948 рр. А.Дубчек покінчив з цензурою і політичні дебати стали можливими та публічними. Радіо, телебачення і газети приєднались до дискусії про майбутнє країни [30].

Насправді ж, головною заслугою Дубчека було те, що він не чинив перепон передовим суспільним групам і прогресивній партійній еліті розпочинати суспільно-політичні реформи.

Народна популярність А.Дубчека неймовірно драгувала Л.Брежнєва, про що у своїх спогадах „Мороз ударил из Кремля” пригадував очевидець подій відомий партійний ідеолог і політолог З.Млинарж. Звертаючись до затриманого після окупації ЧССР 23 серпня у Москві Президента ЧССР Л.Свободи, кремлівський генсек видав одну із своїх і неосталіністів фобій: „Ми тільки і чули: Дубчек, Дубчек, Дубчек! Чому Дубчеку народ створює такий культ, якого не було навіть у великого Сталіна? За одну тільки неділю!”

Феноменальну популярність лідера КПЧ чеський політолог пояснив тим, що після десятиліть тотального цинізму і лицемірства комуністів відвертість і людяність Дубчека були для народу привабливими вже самі по собі [15, с. 134].

Символом суспільної довіри до лідерів КПЧ став випадок описаний Анною Сінсіалою (Ann M. Ciensiala) у праці „*The Communist Nations Since 1917*” (Комуністичні нації з 1917 р.). Навесні 1968 р., у відповідь на заклик А.Дубчека до населення допомогти у зборах коштів на сплату бюджетних боргів, біля будинку Національної скарбниці у Празі вишикувались величезні черги жінок, які бажали здати всі свої коштовності на потреби бюджету [30].

Кремлівські партюкрати і співучасники їх злочинів, партійні лідери НДР (В.Ульбріхт) і Польщі (В.Гомулка) не могли пробачити чехословацьким партійним реформаторам і нейтральному А.Дубчеку їх шаленої популярності і підтримки у народі. Неосталініст Л.Брежнєв постійно закликав свого „нерозважливого” празького колегу негайно згортати суспільно-політичні реформи шляхом відновлення цензури, застосування прихованих репресій проти лібералів-комуністів, журналістів, творчої інтелігенції, науковців, студентства; повернення догматиків-сталіністів на всі вищі партійні і державні посади. Не відставали від свого радянського старшого брата і його колеги з „братніх” компартій.

Так, В.Ульбріхт, ярий сталініст, лідер Соціалістичної єдиної партії Німеччини (СЄПН) із „залізобетонним” завзяттям „пруського унтера” (так його називали Л.Берія і Й.Сталін – прим. автора) продовжував постійно вишукувати у чехословацьких реформах ідеологічну крамолу і докладав максимум зусиль для встановлення залізної завіси вже не тільки на західному, але й на південному кордоні НДР. „Дурний приклад” чехів не давав спокою лідерові Польської об’єднаної робітничої партії (ОРП) В.Гомулці, котрий у 1956 р. зрадив власний народ, пішовши на співпрацю з Кремлем і придушивши демократичні антисталинські виступи та повністю втратив авторитет серед поляків. Натомість, під впливом Празької весни масові студентські мітинги протесту у Варшаві та в інших великих містах у березні 1968 р. досягли критичної межі.

Як згадував угорський партійний лідер Янош Кадар (найбільш поміркований серед згаданих вище перших секретарів „братніх” компартій – прим. автора), 23 березня керівники марксистських партій НРБ, УНР, НДР, СРСР, ЧССР з’їхались у Дрезден, щоб з’ясувати, що робити з Чехословаччиною і її керівниками. Саме там А.Дубчек з однопартійцями вперше отримали „шоковий холодний душ”. З вуст В.Ульбріхта і В.Гомулки звучали заяви про те, що „контрреволюція у Празі розгулює на свободі і необхідно негайно приймати міри”. Л.Брежнєв трохи менше драматизував ситуацію, але також підкреслив існування загрози соціалізму в ЧССР „необхідно негайно діяти” – резюмував він [25, с. 98].

Сюрпризом дрезденської зустрічі була відсутність румунської

делегатії на чолі з Н.Чаушеску і широка присутність військових генералів з Радянського Союзу і... НДР. Коли ж чехословацький прем'єр О.Чернік поцікавився у Л.Брежнєва, навіщо стільки військових генералів, то отримав відповідь: „Коли знадобиться їхня допомога у вирішенні чехословацьких проблем, вона одразу ж буде надана” [Archivkomise v ladi CSFR pro analyzu udalosti let 1967-1970 (AKV) Seknik O. R. 3. -19.1.1990; 11, с. 309].

Л.Брежнєв разом з Гомулкою і Кадаром вимагали від Дубчека врахувати досвід угорської контрреволюції: „Контрреволюційні сили починають з невинних студентських демонстрацій, але їхня діяльність спрямована на послаблення і розпад державного апарату, підрич керівної ролі партії.” Жахи і фобії комуністичних ортодоксів видала фраза В.Ульбріхта „Якщо Чехословаччина продовжить січневий курс реформ, ми всі будемо у серйозній небезпеці. Нас народ просто змете і викине з крісел ” [26, р. 39].

Як істинні послідовники Сталіна, радянські керівники не сприймали громадян як самостійних політичних акторів: вони догматично вважали, що партійна еліта повинна повністю і беззастережно володіти всіма диктаторськими атрибутами . Будь-яка спроба встановити інший принцип влади, особливо такий, що визнавав суверенітет народу, розцінювався як підрична діяльність. Неомарксистський ідеалізм Дубчека був протилежністю цинічної прагматичності тоталітарної доктрини Брежнєва .

Румунський вчений Владімір Тисменяну доводить, що спроба Чехословаччини реформувати „справжній соціалізм” (насправді людиноненависницький комунізм – прим. автора) була спробою дати відповідь краху сталінської системи. Це було намагання створити модель оновленого громадянського суспільства, яке б постійно реформувалося. Ця спроба могла б трансформувати радянську імперію у співдружність народів на засадах взаємовигоди, особливо економічної, а не на військовому чи політичному примусі (останнє твердження виглядає наївним ідеалізмом у стилі М.Горбачова – прим. автора) [22, с. 112].

Мрія чеських та словацьких марксистів-гуманістів стала кошмаром для бюрократів Варшавського Пакту. Для сателітів Брежнєва сама спроба перегляду цілей соціалізму і зосередження на питаннях людської гідності і особистої свободи розцінювались як неприпустимий виклик. Вони (кремлівські партократи – прим. автора) відчували: якщо ідеї реформаторів поширяться на інші країни, то вся структура партійного тотального домінування над суспільством розвалиться. Але Дубчек і його однодумці не зрозуміли тоталітарну природу радянських режимів і тишили себе марними надіями, що зможуть довести Брежнєву свої істинні комуністичні переконання [22, с. 112-113].

На превеликий жаль, А.Дубчек з командою не були здатні аргументовано протистояти натиску Кремля і лідерів „братніх компартій”. Тому натиск на офіційну Прагу лише зростав. Вже 4 березня на зустрічі делегатії ЦК КПЧ і ЦК КПРС у Москві Л.Брежнєв звинуватив чехословацьких партійних „друзів” у втраті контролю за ситуацією у країні. Діяльність у Чехословаччині різних клубів, спрямована на підрич монопольних позицій КПЧ, „розбещеність” ЗМІ, спонтанний піднесений характер першотравневих торжеств (коли чехословацьких політиків пражани були готові носити на руках – прим. автора), вимоги реабілітації жертв політичних репресій схилили брежнєвське керівництво до думки, що „настав період жорстокої боротьби за владу, в умовах якої необхідно вести себе як у бою”. Під натиском кремлівського диктату лідери КПЧ розгублено і принизливо просили радянських „друзів” сказати, що їм відповідати кореспондентам про хід переговорів, коли вони повернуться у Прагу [11, с. 310].

Подібна капітулянтська позиція чеських і словацьких партократів лише стимулювала імперські амбіції Москви. Підготовка до майбутньої інтервенції країн-членів ОВД проти ЧССР перейшла у свою основну фазу і набула широкого розмаху вже у 1-й половині травня, що проявилось на зустрічі глав п'яти центрально-східноєвропейських компартій у Москві.

На московській зустрічі В.Ульбріхт звинуватив О.Дубчека у нездатності протистояти наступу контрреволюції. В.Гомулка запропонував дестабілізувати ситуацію у партії та уряді через колаборантів, сексотів і сепаратистів. Він радив знайти у керівництві „здорове антикризове ядро”, на яке можна робити ставку. Таким чином, Перші секретарі СЄПН і ПОРП намагалися знайти у Празі опору серед крайніх догматиків-сталіністів, оскільки вже не вірили у можливості О.Дубчека зупинити демократичні реформи і відновити систему догматичного радянського соціалізму.

У цей період розпочалася інформаційна війна країн-членів ОВД проти ЧССР. Рятуючись від „інфекції Празького лібералізму” в НДР, Польщі, Україні навесні 1968 року повністю конфісковувались чехословацькі газети і журнали. Зокрема, в Україні була заборонена підписка на україномовні видання „Нове життя” і „Дукля”. Натомість у центральних ЗМІ і найбільш тиражних газетах Москва розв'язала кампанію шельмування Празької весни. Особливо викривали контрреволюцію на берегах Влтави радянські газети „Правда”, „Красная звезда”, „Известия”.

Матеріал для цих статей готувався на Луб'янці під керівництвом колишнього амбасадора у Будапешті, а в 1968 році голови КДБ СРСР Юрія Андропова. Саме він віддавав наказ у 1956 році знищувати угорських студентів та інтелігенцію за допомогою

радянських танків, „провина” котрих полягала лише у тому, що вони хотіли свободи і незалежності для власної країни. Страждаючи на угорський синдром, він постійно порівнював чехословацькі реформи 1968 р. з контрреволюційними виступами у Будапешті 1956 року і закономірно знаходив багато спільних рис. І тому його досвід ката Угорщини і підризна роль у підготовці придушення „Празької весни” були надзвичайно великі.

Щоправда, радянська таємна агентура, яка існувала у поліційних і розвідувальних органах Чехословаччини, зазнала значних втрат у Празі і була у значній мірі знешкоджена. Головним болем Ю.Андропова став міністр внутрішніх справ Йозеф Павел, справжній чехословацький патріот і реформатор, котрий виявляв і звільняв з роботи багатьох промосковських колаборантів і сексотів. Таким чином, створювалась реальна загроза виконання радянськими спецслужбами підривної і шпигунської роботи. Напередодні „Празької весни” Служба безпеки Чехословаччини посідала друге місце серед соціалістичних країн (після КДБ СРСР) з розповсюдження дезінформацій і фальсифікацій [5, с. 42].

Російський історик-дослідник Д.А.Волгогонов переконаний, що керівництво СРСР і комуністична партія сприймали події на основі доносів і сфабрикованих органами КДБ аналітичних довідок. З Праги на Луб'янку, а потім у Кремль йшли доноси про „активізацію ревізійоністських сил” у КПЧ, втрату контролю комуністичної партії над ЗМІ, втручання США і НАТО у справи чехів [5, с. 42].

На початку травня 1968 р. військове керівництво Радянської Армії і ОВД відправилось нібито святкувати звільнення Чехословаччини і Праги. Натомість вони роз'їхались по військових частинах ЧНА збирати розвідувальні дані. У той же час в Оставі, глава промосковської антикризової коаліції, яка сформувалась всередині ЦК КПЧ, Д.Колдер 3-4 травня 1968 р. в туалеті радився з радянськими і польськими розвідниками як краще „нормалізувати ситуацію в країні”, запросивши війська ОВД увійти у Чехословаччину [11, с. 311].

Дослідивши архівні документи, російський вчений В.Латиш дійшов висновку, що у період Празької весни глави країн ОВД постійно очікували прохання про військову допомогу від ортодоксальних чехословацьких комуністів і перенесення – у випадку отримання такого запрошення – маневрів блоку, які проходили на польській території, на територію Чехословаччини, а результатом мало стати постійне розміщення радянських військ у ЧССР та прихід до влади у Празі людей, готових виконувати будь-яку волю Кремля, викоринити опозицію та відновити монополію на владу КПЧ. Підтвердженням цього є архівний документ – свідчення генерала

Г.П.Яшкіна, командувача 24-ю Самаро-Ульяновською танковою дивізією у 1968 р. Маршал І.Якубовський, командуючий військами країн-членів ОВД, за три місяці до реальної інтервенції поставив перед дивізією бойове завдання 9 травня в 11.00 швидко здійснити перехід через чехословацький кордон в районі м.Ческе-Будейовіце і м.Табор. На запитання генерала Яшкіна, що робити з чехословацькими танками у випадку їх супротиву, Якубовський віддав наказ розстрілювати їх і скидати у річку. Проте, отямившись, відмінив наказ і звелів дивізії зосередитись на кордоні у катовіцькому лісі [11, с. 312].

Генерал армії Олександр Майоров, командуючий 38-ї армії у складі ПрикВО, у своїх мемуарах відверто засвідчує, що наказ про окупацію ЧССР був підготовлений у Кремлі заздалегідь. Ще 12 квітня 1968 р. йому було вручено „**Карту-наказ на вторгнення 38-ї армії у Чехословаччину з метою придушення і фізичного знищення контрреволюції на її території**”. Армія повинна була діяти на Моравсько-Оставському напрямку і за один день, пройшовши понад сотню кілометрів, зайняти м.Тренчин у Словаччині. „КЧ.+16-18”. Внизу документа стояли підписи Міністра оборони СРСР маршала А.Гречка і начальника Генерального штабу Збройних сил СРСР маршала М.Захарова. Дата отримання – 11.04.1968 р. [14, с. 19-20]. Отже інтервенція країн-учасниць ОВД готувалась заздалегідь, при повній всездозволеності радянсько-російського маршалітету.

Щоб зрозуміти таку агресивну політику Москви, необхідно оцінити і міжнародну ситуацію, яка у той час склалася в світі: США – повністю зайняті війною у В'єтнамі; Китай остаточно порвав політичні зв'язки з Кремлем і виношував плани захоплення окремих прикордонних далекосхідних територій СРСР; проводилась інформаційна війна з ФРН [16, с. 158].

І тому Кремль правильно розрахував, що ні Пентагон, ні керівництво НАТО, ні Бундесвер не будуть заступатись за ЧССР члена ОВД і РЕВ та військово-політичного союзника Радянського Союзу, наражаючи країни Західної Європи і Західну Німеччину на ракетно-ядерний удар з боку Радянської армії (РА).

Натомість, СРСР шукав слушної нагоди розв'язати фактично третю світову війну в Центральній і Західній Європі, про що наочно свідчать понад 1700 секретних документів ОВД, нещодавно оприлюднених польськими архівами і міністерством оборони Польщі. 13 квітня 2006 року міністр оборони Польщі Радослав Сікорський оприлюднив на прес-конференції перед журналістами деякі з них, заявивши при цьому: „Армії і населення східноєвропейських соціалістичних країн, у тому числі Польщі і ЧССР, повинні були стати заручниками імперської політики Москви, оскільки були буфером між Західною Європою та СРСР і прийняти на себе перший удар потенційного

супротивника”. Зокрема відпрацьовувався план нападу на країни Західної Європи військами ПНР, ЧССР, НДР, чий втрата у першу неділю боїв повинні були становити не менше 40%! Танки РА за цю неділю мали досягнути Ла-Маншу, а чехословацькі війська окупувати Баварію і її столицю Мюнхен. У результаті обміну тактичними ракетно-ядерними ударами між ОВД і НАТО кремлівські керівники розраховували на раптову смерть не менше 2 000 000 000 поляків (Андрей Бухтеев „Польша объявила войну ... Советскому Союзу”// Свобода. – №15 (285). – 25-30 квітня 20006. – С.7). Показово, що МЗС путінської Росії, як і промосковська „антикризова” українська газета „2000” зчинили гвалт і в унісон висловили рішучий протест проти оприлюднення цих засекречених архівів ОВД. Цілком очевидно, що попереднє соціалістичне керівництво Республіки Польща (РП) дотримувалось таємної угоди з Москвою про нерозголошення цих даних. Для українців ці архівні документи і надалі будуть залишатись засекреченими і недоступними.

З іншого, комуністичні лідери Румунії і Югославії підтримали керівництво КПЧ і демократичні реформи. В Угорщині Я.Кадар розпочав в економіці ліберальний експеримент з відродження приватного виробництва, жодним чином не зачіпаючи радянізовану політичну систему і не порушуючи монополії УСРП.

Натомість, В.Ульбріхт сприймав події у Празі як відступ від марксизму-ленінізму та керівної ролі КПРС та вбачав у цьому загрозу монополії влади комуністичної партії [16, с.161]. Він був смертельно наляканий потеплінням відносин між Прагою та Бонном, передбачав можливе падіння берлінської стіни, що могло спричинити у майбутньому об'єднання Західної та Східної Німеччини і суд над ним та східнонімецькими комуністичними лідерами за злочини проти власного народу.

Всесвітньовідомий американський політолог-міжнародник Ганс Моргентау також вважав, що інтервенція країн-учасниць ОВД була спрямована на те, щоб відвернути перехід Чехословаччини на більш близьку до Західної Німеччини орбіту. У тій мірі, у якій Чехословаччина віддалялась би від Росії, вона неминуче би наближалась до Західної Німеччини (швидше до Західної Європи і СЕС – прим. автора). На його думку, у 1968 р. готуючись до окупації ЧССР Кремль реагував саме на цю гіпотетичну загрозу і ... перестарався [28, р. 20 - 21].

Хвороблива ява проросійського західного аналітика Германа Кана підказала йому, що головною турботою ЦК КПРС у ЧССР стала небезпека „західноєвропейської загрози”. Демократизація політичної системи Чехословаччини залишала б незахищеною ділянку західного кордону СРСР, а можливе посилення впливу Західної Німеччини після визнання нею Чехословаччини й пожвавлення зовнішньоторгівельних

відносин, призвели б, при підтримці США, до німецького нападу на незахищений і миролюбивий Радянський Союз! (без коментарів – прим автора) [27, р. 127].

Подібна фальшивка була написана в дусі інформаційної війни, яку проводив КДБ проти антитоталітарних і правозахисних рухів і була покликана виправдати застосування на практиці радянсько-російської імперської „доктрини Брежнєва”. Її обґрунтування вперше з'явилося у статті „говорящей головы” С.Ковальова у газеті „Правда” від 26 вересня 1968 р. під назвою „Суверенитет и интернациональные обязанности социалистических стран”. Ця кремлівська доктрина була покликана виправдати окупацію ЧССР військами ОВД, представляла інтервенцію як правомірний політичний акт надання дружньої допомоги братній компартії і „правильно мислячим трудящим”.

З неприхованим цинізмом автор статі у „Правді” робить висновок, що окупація Чехословаччини означала реалізацію права самовизначення країни! Згідно з офіційною радянською заявою, війська Варшавського Пакту ... *не втручались у внутрішні справи країни, вони захищали принципи самовизначення народу Чехословаччини не словом, а ділом, боролись за його невід'ємне право самому вирішувати свою долю без залякування контрреволюціонерів, без демагогії ревізіоністів і націоналістів* [22, с. 117].

Доктрина Брежнєва фактично утверджувала нову норму міжнародних відносин між авторитарними соціалістичними країнами-членами ОВД. В рамках обмеженого суверенітету, вона нібито надавала Москві право здійснювати акти агресії проти будь-якої країни соціалістичного табору. З особливим цинізмом і відвертою погрозою висловився з цього приводу М.Косигін, котрий звертаючись до чехословацьких „друзів” заявив: „*Ваш західний кордон – насправді наш* (радянської імперії – прим. автора) *кордон*” [11, с. 314].

Після реалізації на практиці цієї імперської доктрини у ЧССР серед населення цієї країни з'явилося багато гірких жартів, які виникли як пасивний супротив окупантам:

„*Москва з кем хочет – с тем и граничит*”. „*Посетите СССР пока он не посетил вас*”.

„*Советский танк – это карета скорой братской помощи*”. „*Братские советские танки вошли в Чехословакию – дружба не знает границ*”. „*Агрессия – это нападение одного государства на другое без разрешения СССР*”. „*После 20 августа пражский студент – психиатр рассказывает о типах любви: Есть любовь платоническая, французская, греческая, однополая, L'atour de Troi, а есть „братская любовь” чехов к Советскому Союзу*” [1, с. 434 - 435].

У 1956 р. народне повстання в Угорщині придушено радянськими військами, котрі формально були запрошені, терміново

сформовані за вказівкою Москви маріонетковим урядом Я.Кадара. Проте Чехословаччина 1968 року радикально відрізнялася від угорських подій. Празькі реформи були виключно мирними. Тому СРСР не хотів брати всю відповідальність за окупацію на себе. Москва прагнула інтернаціоналізувати чехословацьку проблему, пов'язати її з інтересами безпеки ОВД і країн соціалістичної співдружності. Вже на початку квітня все було готово до початку інтервенції. Вирішальну роль звісно мали зіграти радянські війська, загальною чисельністю понад 400 000 солдатів які були зосереджені недалеко від чехословацького кордону у Західній Україні, Польщі, Білорусі, Німеччині, Угорщині. В Радянському Союзі розпочався масовий призив до лав армії резервістів з України, Білорусі, Росії. Очевидно, що Кремль менше довіряв прибалтійським, кавказьким і середньоазіатським народам. Арміям Польщі, НДР, Угорщини відводилась виключно обслуговуюча роль статистів і співучасників військової операції.

Не отримавши формального запрошення від чехословацьких комуністів-колаборантів членів ЦК КПЧ та уряду, радянське керівництво було змушене обрати інший шлях.

Починаючи з 20 червня, Кремлем застосовувався грубий тиск на О.Дубчека і міністра оборони ЧССР М.Дзура з вимогою дозволити арміям Варшавського Договору провести широкомасштабні навчання, які стали підготовкою до майбутньої окупації. На території Чехословаччини війська країн-членів ОВД проводили безпрецедентні за масштабом тактичні навчання „Шумава”. Лише один чехословацький генерал, заступник міністра оборони, а в період „Празької весни” завідувач VIII відділу ЦК КПЧ В.Прхлік не тільки усвідомив реальну загрозу національній безпеці і державному суверенітету країни з боку Кремля, але й запропонував конкретні радикальні заходи. Зокрема, вимагав від керівництва країни і КПЧ вивести ЧССР із залежного стану в рамках ОВД, призвати на військову службу усіх резервістів, провести власні тактичні навчання, укріпити усі кордони, стягнути до столиці найкращі танкові частини і зенітні комплекси; звернувшись до Ради Безпеки ООН, змусити Кремль негайно вивести з ЧССР свої війська. Чеські військові генерали на чолі з В.Прхліком розраховували, що танкове кільце навколо Праги здатне на 3 дні затримати радянських окупантів і війська ОВД, що дозволило б виграти час і розпочати переговори з інтервентами, а також звернутись по допомогу до країн Європи і демократичного світу, а також провести мобілізацію і озброїти населення [13, с. 194; 20, с. 386].

ЧССР була чи не єдиною країною-членом ОВД, де не існувало військових баз і наступальної військової техніки РА СРСР. Зважаючи на імперські амбіції Кремля щодо ФРН і Західної Європи

радянський маршалітет та КДБ на чолі з Ю.Андроповим лише чекали слушної нагоди здійснити інтервенцію у цю країну після чого „забути вивести ” обмежений контингент як це вже було зроблено у Східній Німеччині, Польщі, в Угорщині, на Кубі, в Єгипті, В'єтнамі, пізніше в Афганістані, а сьогодні вже Росією дестабілізується ситуація в Грузії, Нагорному Карабасі, Південній Осетії, Ічкерії, Інгусетії, Абхазії, Таджикистані, Придністров'ї, на Сході України і в Криму.

Авторитетний російський вчений М.Латиш стверджує, що військове втручання ОВД у чехословацьку кризу 1968 року пояснюється не стільки успіхом демократичних реформ, зміст яких був ще не до кінця зрозумілим і туманним, скільки наполегливим прагненням Кремля і СРСР використати прикордонну країну як передовий армійський плацдарм, увівши в цю країну свої передові наступальні війська (танкові, авіаційні, повітряно-десантні та ін.). Слушним приводом для цього стали радикальні виступи позапартійної чехословацької опозиції (насправді сміливі критичні виступи творчої інтелігенції і літераторів та комуністів-реформаторів у ЗМІ – прим. автора), які Москва охоче ототожнювала з „контрреволюцією” за угорським зразком [12, с.185].

Російські журналісти-дослідники в екзистенції В.Соловйова, О.Клепікова знайшли інформацію, що саме наприкінці 1968 р. серед радянської інтелігенції велися розмови про найбільш кошмарний сон Л.Брежнєва. Генсек побачив уві сні чехів, які сиділи на Червоній площі та в Кремлі і китайськими паличками їли єврейську мацу. Такий сон – не особистий кошмар Л.Брежнєва, а колективний сон всієї російсько-радянської імперії, яка свій страх перед праведним покаранням за власні злочини проти людства і геноцид приймає і видає за оборонний страх перед агресією малесенької європейської держави проти СРСР. Це панічний тваринний **страх Росії** перед закабаленими націями – страх ката перед своїми невинними жертвами, деспота перед рабами, манія переслідування у маніяка – переслідувача [9, с. 29].

Проте О.Дубчек постійно намагався закривати очі на реальну загрозу національній безпеці і проводив політику умиротворення радянських яструбів (подібну трагедію пережила Україна часів М.Грушевського – прим. автора). Піддавшись тиску Кремля А.Дубчек відправив у відставку спочатку В.Прхліка, пізніше Й.Павла, О.Шика та інших патріотів, остаточно розв'язуючи східним „братам” руки.

У той же час у Радянському Союзі проводились найбільші за всю історію радянської імперії навчання сухопутних сил під кодовою назвою „Неман”. Маневри проходили по усій території Західної частини СРСР – від Балтійського до Чорного морів, охопили також територію НДР, Польщі. Щоб ще більше залякати чехословацьких

реформаторів і зробити центристів на чолі з О.Дубчеком ще більш слухняними, а також посилити позиції антикризової коаліції і колаборантів в рамках КПЧ, напередодні переговорів у Черні – над-Тисою, у Балтійському морі були розпочаті широкомасштабні навчання під кодовою назвою „Север”, в яких взяли участь Північний і Балтійський флоти ВМФ СРСР, а також ВМФ НДР і Польщі.

Після навчань „Шумава” МО СРСР і керівництво ОВД „забуло” вивести близько 8.000 солдатів з території Чехословаччини. Тоді ж маршали А.Гречко, Єпішев, генерал М.Казанов, а також начальник штабу об’єднаних збройних сил ОВД генерал армії Штименко разом з міністром оборони НДР Г.Гофманом узгоджували остаточний план нападу на ЧССР [3, с. 102].

Станом на початок серпня кремлівські лідери загнали себе у становище, коли наступний крок створював нові проблеми і вимагав ескалації напруги до крайньої точки – військової акції. Апаратчик і аналітик – міжнародник у ЦК КПРС А.Бовін визнав стихійність радянської реакції на пражські реформи: „На Западе считали, что мы играем в шахматы, а мы грубо играем в бильярд”.

Російський вчений В.Латиш дійшов об’єктивного висновку, що на вибір часу інтервенції вплинули перенесення на більш ранній строк з’їзду КП Словаччини і призначення на 9 вересня XIV з’їзду КПЧ, на якому неминуче потерпіли б поразку прорадянські колаборанти, що насправді і відбулось.

Остаточне ж рішення про введення військ було прийняте на розширеному засіданні Політбюро ЦК КПРС і отримало схвалення решти голів компартій, котрі представляли країни-учасниці вторгнення на зустрічі у Москві 18 серпня. І таким чином, інтервенції було надано характер інтернаціональної акції.

У протоколі московської наради партійних лідерів 5 країн-членів ОВД підкреслювалась повна єдність в оцінці ситуації, що склалась „в результаті активних дій правих антисоціалістичних сил у Чехословаччині, спрямованих на відрив ЧССР від соціалістичної співдружності і створення буржуазної держави”, ... а також у проведенні акцій „по наданню військової допомоги здоровим силам у КПЧ і в Уряді Чехословаччини” [4, с. 180].

Чи не основною причиною і завданням військової операції ОВД було відсторонення від влади ненадійних союзників і передача влади у Чехословаччині в руки більш ортодоксальних і слухняних маріонеток. Ставка була зроблена на заклот прорословських антикризовиків у Президії ЦК КПЧ на засіданні якого „здорові коаліційні сили” мали спричинити остаточний розкол у керівництві партії, висловити недовіру А.Дубчеку і комуністам-реформаторам та звернутися до майбутніх радянських окупантів із запрошенням увести війська і таким чином допомогти навести порядок у країні [11, с. 326].

Особлива роль відводилась одному із активних сексотів і колаборантів члену ЦК КПЧ словаку В.Біляку, котрий заради збереження партійної посади зрадив власний народ, співпрацюючи з агентами КДБ і передаючи через першого секретаря КП України П.Шелеста Л.Брежнєву у Кремль сфабриковані доноси, діючи як платний радянський агент. Саме В.Біляк був тим іудею, який 3 серпня у братиславському громадському туалеті, стоячи над унітазом, передав агенту КДБ Савченку конверт з довгоочікуваним запрошенням „здорових антикризових сил”. Гебіст зразу ж передав лист П.Шелесту, а той Генеральному секретарю ЦК КПРС [13, с. 180-181, 198-199].

Отримавши лист Л.Брежнєв прокоментував: „Догрались п..., а нам теперь расхлебывать .... Хреновы марксисты....” „Мова у запрошенні, яке підписали п’ять колаборантів членів ЦК КПЧ, у тому числі В.Біляк та А.Капек, йшла про виникнення у ЧССР можливості „контрреволюційного перевороту”. „У такій важкій обстановці звертаємось до вас, братніх радянських комуністів, керівників КПРС і СРСР, з проханням надати нам максимальну дієву підтримку і допомогу всіма засобами, які ви маєте. Тільки з вашою допомогою можна вирвати ЧССР з лабет контрреволюції... Ми розуміємо, що для СРСР і КПРС це останній крок для захисту соціалізму у ЧССР”.

У зв’язку з небезпечною ситуацією в країні, просимо вас про максимальну засекреченість і анонімність нашої заяви, тому пишемо особисто для Вас зміненним почерком і на російській мові” [5, с. 46]. Саме послання до 1992 року зберігалось в „Особо секретной папке” VI сектору загального відділу ЦК КПРС.

Час „Ч” наблизився. За наказом Суслєва в радянській пресі і на телебаченні була розв’язана справжня істерія: виявилось що не СРСР загрожував Чехословаччині, а саме ця маленька країна представляла смертельну загрозу супергіганту. У певному сенсі це так і було. Залізобетонний моноліт соціалістичної співдружності, що розвалився у 1990-1991 рр., міг дати тріщину і раніше [5, с. 47].

Про час і дату майбутньої інтервенції були попередженні не тільки чехословацькі партійні колаборанти-антикризовики, але й президент країни Л.Свобода і міністр оборони ЧССР М.Дзур. З секретних архівних документів і свідчень очевидців, які вперше оприлюднив М.Латиш у 1991-1998 рр., стало відомо, що міністр оборони СРСР маршал А.Гречко наказав командуючому арміями вторгнення І.Г.Павловському: „Передай...Дзурі – если с их стороны будет хоть один выстрел, я его сам повею на первой же осине” [24, с. 227].

Переконані у своїй безкарності, за сигналом „Влтава – 666” радянські війська разом із арміями східної Германії, Польщі, Угорщини, Болгарії перетнули державний кордон ЧССР і, швидким танковим маршем та висадкою ВДВ у пражському аеропорту Рузине, зайняли упродовж кількох годин, 20 серпня, Прагу та заарештували

А.Дубчека і відомих комуністів-реформаторів, відправивши їх у спеціальний концтабір КДБ СРСР у Західній Україні .

Сучасна офіційна російська історична наука пояснює пряме військове вторгнення і окупацію ЧСР країн-учасниць ОВД небажанням допустити випадіння важливої ланки, тобто Чехословаччини, із „світової системи соціалізму”, а саме введення військ пояснюється „інтернаціональною солідарністю” [7, с. 98].

Висновки. Таким чином після успішного завершення блискавичної окупації ЧСР військами Варшавського Договору, Радянський Союз довів усьому світу, що у міжнародній політиці, і особливо у стосунках з Росією, завжди правий той у кого більше танків і гарматного м'яса. Вже після окупації країни у чехів з'явилась сокровенна мрія оголосити війну Китаю, армії якого дорогою до Праги і назад будуть змушені повністю спустошити територію Росії і зрівняти із землею Кремль.

Отже, головними причинами придушення чехословацьких демократичних еволюційних реформ відомих як „Празька весна” військами СРСР і країн-членів ОВД були такі:

1. Небажання рахуватись з вимогами громадянського суспільства шляхом публічної дискусії знизу реформувати авторитарний комуністичний режим радянського зразка.
2. Намагання за будь-яку ціну придушити свободу слова, преси та відновити політичну цензуру.
3. Прагнення відвернути загрозу розбудови альтернативних і опозиційних до КПЧ громадянсько-політичних рухів (Клуб безпартійних, К-231) та політичних партій (СДПЧС).
4. Бажання зупинити обережні ринкові реформи, які б зближували ЧСР із демократичною Європою і віддаляли від низькоякісної економіки СРСР.
5. Відвернення гіпотетичної загрози поширення чехословацьких демократичних реформ на інші країни ОВД, а згодом і на Радянський Союз.
6. Необхідність унеможливити проведення демократичного ХІV з'їзду КПЧ і силової заміни слабого А.Дубчека на сталініста з людським обличчям Г.Гусака .
7. Завдання зберегти Прагу у сфері імперських інтересів Кремля.
8. Планування розміщення обмеженого військового контингенту Центральної групи військ РА, яка створювала можливість нападу на ФРН і країни-учасниці НАТО.

Література

1. Боров Ю. Б. ХХ век в преданиях и анекдотах. В 6-ти книгах. Кн. 3, 4. Харьков: Фолио, 1996. – 527 с.
2. Бухтеев Андрей. За нашу и вашу свободу: Познань и Прага (1956-

- 1968 pp.) // Свобода. – № 27 (297). – 22-28 серпня 2006 р. – С. 13.
3. Валента И. Советское вторжение в Чехословакию, 1968. – М.: Прогресс, 1991. – 317 с.
4. Волков В. К. Инстинкт самосохранения: советская партократия и „Празьская весна” // Конфликты в послевоенном развитии восточноевропейских стран / Отв. ред. д. ф. н., проф. Новопащин Ю. С. – М., 1997. – С. 15-184 .
5. Волкоганов Д. А. Семь вождей . В 2-х кн. – М.: Новости, 1998.– Кн. – 2. – 480 с.
6. Гавел В. Заочный допрос. – М.: Новости, 1991.– 224 с.
7. История стран Центральной и Юго-Восточной Европы ХХ века / Под ред. проф. А.В.Фадеева. – М., 1997. – 350 с.
8. Заявление руководителей Болгарии, Венгрии, ГДР и СССР // Известия. – 1989. – 5 декабря. – С. 1.
9. Клепикова Е., Соловьев В. Заговорщики в Кремле: от Андропова до Горбачева. – М., 1991. – 304 с.
10. Куранов А. Радости и разочарования „Празьской весны”. Председатель сената Чехии Петр Питгарт в интервью „Независимой газете” рассказывает об истоках, надеждах и трагическом завершении печально известных событий 1968 года // Независимая газета. – 1998. – 21 августа. – № 153. – С. 1-6.
11. Латыш М.В. Доктрина Брежнева и „Празьская весна” 1968 г. (Реализация тоталитарных принципов через партийную дипломатию) // Советская внешняя политика в годы „холодной войны” (1945-1945 гг.) Новое прочтение / Отв. ред. Л.Н. Нежинский. – М.: Международные отношения, 1995. – С. 303-333.
12. Латыш М.В. Легитимация присутствия советских войск. Роль внешнего фактора в чехословацкой политике на начальном этапе „нормализации” // Конфликты в послевоенном развитии восточноевропейских стран / Отв. ред. д. ф. н., проф. Ю.С.Новопащин. – М.: Ин-т славяноведения и балканистики РАН, 1997. – С. 185-210.
13. Латыш М.В. „Празьская весна” 1968 г. и реакция Кремля. – М.: РАН, 1998. – 384 с.
14. Майоров А. М. Вторжение. Чехословакия 1968 г. Свидетельства командира. – М.: Права человека, 1998. – 350 с.
15. Млынарж З. Мороз ударил из Кремля. – М.: Республика, 1992. – 287 с.
16. Мусатов В.Л. О „Празьской весне” 1968 г. // Осмысление истории. Под ред. Г.Н. Савостьянова. – М.: Просвещение, 1996. – С. 151-168.
17. Пугач Е.П., Страшнюк С.Ю. Политичні кризи та антитоталітарні рухи у країнах Східної Європи (50-80-ті рр.. ХХ ст.). – Харків: Бізнес Інформ, 1998. – 392 с.
18. Петр Питгарт. Радости и разочарования „Празьской весны” // Независимая газета . – 21. 08. 98. – С. 1, 3-4.

19. Стыкалин А.С. „Празжская весна ” 1968 года и позиция Венгрии // Славяноведение . – № 5. – 1998 . – С. 68-80.
20. Терешко Ю.М. Роль генерала Вацлава Прхліка у реформуванні чехословацької військової доктрини у період Празької весни // Український історичний збірник. – 2001 / Під ред. акад. НАНУ, д. і. н., проф. В.Смоля. – Київ: НАНУ, 2002. – С. 376-391.
21. Терехов В.Ф. Из неопубликованных заметок (архивов) // Шкаренков Л. К. О „Празжской весне” // Россия и современный мир . – 1998. – № 2. – С. 214-215.
22. Тисменяну Владімір. Поворот у політиці: Східна Європа від Сталіна до Гавела. – К.: Мегатайт, 2003, 2005. – 336 с.
23. Шик О. Весеннее возрождение – иллюзии и действительность .– М.: Прогресс, 1991. – 392 с.
24. Шкаренков Л.К. О „Празжской весне” // Россия и современный мир. – 1998. – № 2 . – С. 209-232.
25. Янош Кадар О „Празжской весне” // Коммунист. – 1990 – №. 7. – С. 96-99.
26. Floyed D. The Czechoslovak Crisis of 1968 // Brassey’s Annual / The Armed Forces Yearbook. – 1969. – L., 1969.
27. Kahn German. How to Think about the Russian.// Fortune. – 1978. – No. 6 (November 1968). – P. 127.
28. Morgenthau Hans. Inquisition in Czechoslovakia. – New York Review of Books, 1969. – December 4. – 1969. –P. 20-21.
29. Абакумов А.В. Август шестьдесят восьмого? – извиняться не за что! (геополитический аспект) //http: // abakum. newmail. ru / publ/text 4. html. 23.04.2001.
30. The Prague Spring // www/ @ 1999 European Internet Network Inc. // Central Europe Online Special Feature // 1999. Wed., May 26 a London 10. 36 p.m., Prague 12.36., N. Y. 06.36. p.m.

УДК 323:94(437)

Десятничук І. О.

ст. в. кафедри всесвітньої історії РДГУ

„ПРАЗЬКА ВЕСНА” 1968 р.: ВНУТРІШНЬОПОЛІТИЧНИЙ АСПЕКТ ПІДТРИМКИ БЕЗПЕКИ ЧЕХОСЛОВАЧЧИНИ

Однією з найактуальніших проблем сучасного світу є проблема безпеки, що у різних аспектах постає перед більшістю держав незалежно від їх статусу. Одним з можливих шляхів розв’язання даної проблеми вважається входження держави до різноманітних військово-політичних, економічних союзів чи

об’єднань, що мають регіональний або й глобальний характер. Таким чином, звернення до історії взаємовідносин держав у рамках подібних міждержавних об’єднань актуалізує проблематику політики безпеки та надає можливість її екстраполяції на сучасні умови.

Дана стаття стосується проблеми впливу внутрішньополітичних подій на міждержавні стосунки в рамках Організації Варшавського Договору (ОВД) на прикладі „Празької весни” 1968 р. у Чехословаччині. В певних аспектах дана проблематика висвітлювалась у працях І.Валенти [1], В.К.Волкова [2], М.В.Латиша [3], З.Млинаржа [4], Я.Пауера [5].

Проте, існує необхідність конкретизувати джерела внутрішньополітичних проблем Чехословаччини у 1968 році і показати їх зв’язок із забезпеченням інтересів країни на міжнародній арені.

„Празька весна” – визначна подія історії Центрально-Східної Європи другої половини ХХ століття, в якій, у першу чергу, проявилось прагнення народу до громадянсько орієнтованого суспільства, що відповідало б демократичним традиціям і цінностям чеської політичної культури.

Незважаючи на різні концептуальні підходи, „Празька весна” являла собою рух за реформу (демократизацію), що підважив і збурило статичне суспільство з його атрибутами єдиновірної ідеології, правлячої партії, зовнішньої та внутрішньої політики.

В нових умовах у самій країні та за її межами активно обговорюються питання суверенітету, союзницьких зобов’язань та інших аспектів політики безпеки. Традиційна концепція безпеки Чехословаччини ґрунтувалась на засадах, розроблених у рамках Організації Варшавського Договору. Проте, Чехословаччина, залишаючись західним форпостом соціалістичного табору у Європі, не мала на своїй території контингенту радянських збройних сил.

Після загострення протистояння в рамках біполярного світу у 60-х роках радянське керівництво під тиском військових, що скептично ставились до можливостей чехословацької армії [6, с. 36-39, 105], шукало шляхи виправлення такої ситуації. Власне, небажання керівництва Чехословаччини на чолі із А.Новотним піти на поступки в цьому питанні стало однією з причин втрати ним підтримки з боку СРСР і визначило можливість приходу до влади партійної групи на чолі із О.Дубчеком, що виразно артикулювала свої реформаторські наміри.

Необхідно зазначити, що протягом восьми місяців „Празької весни”, ж одного разу керівництво Чехословаччини не висловило прагнень щодо згорання своїх зобов’язань у рамках ОВД. З іншого боку, проявилось прагнення до створення нової системи відносин в рамках організацій, які б ґрунтувалися на принципах рівності і взаємовигідного партнерства. Оскільки така постановка питання не могла бути прямо відкинута радянським керівництвом, особливого

ЗМІСТ

I. АНТИТОТАЛІТАРНІ РУХИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ 50-80 рр. XX ст.

Терешко Ю.М. Причини придушення „Празької весни” та окупації Чехословаччини 1968 року військами країн-членів Організації Варшавського договору (ОВД).....	3
Десятничук І.О. „Празька весна” 1968 р.: внутрішньополітичний аспект підтримки безпеки Чехословаччини.....	21
Субот О.А. Організація Варшавського договору як каталізатор політичної нестабільності у Східній Європі.....	26
Ларькіна Л.М. Реакція Кремля на угорські події 1956 року, позиція ООН та західних держав.....	31
Рибак А., Каляєв А. Оунівська публіцистика 1950-х років про ставлення західних держав до радянського тоталітарного блоку.....	40
Гончарова Н.О. Придушення радянськими військами червненого повстання 1953 року в НДР.....	46
II. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТА ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ І СХІДНОЇ ЄВРОПИ	
Бжезинський Збігнев Холодна війна та її наслідки.....	53
Троян С.С. Вплив революційних хвиль у країнах Центрально-Східної Європи на геополітичні зміни.....	70
Гон М.М. Гармонізація міжнаціональних і міжрасових взаємин як компонент системи безпеки держав Європи.....	74
Ткаченко Г.І., Ткаченко М.Г. Мовне питання і національна безпека.....	82
Ткаченко О.М. Гендерна рівність і національна безпека України.....	88
Луценко К.В. Свобода слова в Росії: историко-политологический ракурс.....	96
Березняк В.І. Міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини як невід’ємна складова колективної системи безпеки в країнах Центральної і Східної Європи.....	101

Дубей В.І. Політика в галузі автомобільного транспорту як складова системи національної безпеки.....	109
Куделя П.І. Питання українсько-польського кордону на міжнародних конференціях в період Другої світової війни.....	117
Рогаль Й.С. Конституційно-правові основи національної безпеки України.....	123
Савенко Д.О. Военно-політичні конфлікти України та Росії в ХХІ ст.	128
Євсович Р., Радовенчик Т. Конституційно-правові основи оборони України.....	147
Гень О.М., Гень О.Ф. Т.Г.Масарик і нова Європа.....	154
Козачок В.Ф. Генезис російсько-грузинських конфліктних відносин.....	162

III. РОЛЬ НАТО У СТАНОВЛЕННІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ БЕЗПЕКИ. РОЗШИРЕННЯ НАТО НА СХІД ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНІ ПЕРСПЕКТИВИ УКРАЇНИ

Герасимчук Т.Ф. Європейська безпека і США: новітні загрози глобального та регіонального рівнів.....	166
Трофимович В. Україна – Європейський Союз: деякі аспекти взаємовідносин.....	172
Санжаревський О.І. Еволюція політики республіки Білорусь щодо ОДКБ і НАТО.....	183
Христюк Т.А. Тероризм як загроза міжнародного миру, безпеки країн Європи.....	191
Шеретюк О.М. Євроінтеграційні проблеми і перспективи України.....	199
Демчук Л.В. Діяльність Ради Безпеки ООН в підтриманні миру і безпеки в світі та країнах Центральної і Східної Європи.....	206
Назарук В. Конфлікт у Косово. Роль НАТО.....	213
Романович Т.І. Взаємозв’язок Україна – НАТО: інтеграційні перспективи.....	218
Відомості про авторів.....	226

Наукове видання

**СИСТЕМА БЕЗПЕКИ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНОЇ
І СХІДНОЇ ЄВРОПИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД
(1946-2006 рр.)**

Матеріали регіональної науково-практичної конференції

Відповідальний за випуск – *Шеретюк В.М.*

Відповідальний редактор – *Терешко Ю.М.*

Комп'ютерна верстка – *Третьяк О.Ю.*

УДК 32
ББК 66.0
П 16

Система безпеки в країнах Центральної і Східної Європи післявоєнного періоду (1946-2006 рр.): збірник наукових праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2008. – 228 с.

Підписано до друку 28.05.2008 р. Формат 60x84 1/16.

Гарнітура Times New Roman. Папір офсетний.

Друк ізографічний. Умовин. друк. арк. 13,9.

Замовлення №53/1. Наклад 100 прим.

Віддруковано засобами оперативної поліграфії
редакційно-видавничого відділу
Рівненського державного гуманітарного університету,
вул. С.Бандери, 12, м. Рівне, Україна, 33028.